

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ,
МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ**

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»**

ЦЕЛУЙКО Михайло Федорович

УДК 340:008(477)

**КОМПЕТЕНТНА ПРАВОВА КУЛЬТУРА
В МЕХАНІЗМІ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ
УКРАЇНСЬКОГО ПРАВА**

12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2012

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному університеті «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, професор
ЗАВАЛЬНЮК Володимир Васильович,
Національний університет
«Одеська юридична академія»,
ректор

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
Член-кореспондент Національної академії
правових наук України
МУРАШИН Олександр Геннадійович,
Відкритий університет розвитку людини «Україна»,
завідувач кафедри цивільного та господарського
права;

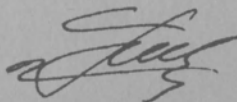
кандидат юридичних наук, доцент
МАТВЄЄВА Лілія Георгіївна,
Одеський державний інститут внутрішніх справ,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права

Захист відбудеться 22 грудня 2012 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.01 Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: Україна, 65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий « 10 » 11 2012 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. Р. Біла-Тіунова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Україна із здобуттям незалежності взяла курс на побудову правової держави, що потребує переоцінки минулого досвіду та кардинального реформування усіх сфер суспільного життя, у тому числі й механізму формування та реалізації права. На жаль, слід констатувати, що за роки незалежності реформи в Україні не завжди приводили до очікуваних результатів і навіть породили ряд негативних державно-правових явищ: розбалансованість державної системи, протистояння владних структур, корупцію, хабарництво, безвідповідальність на різних рівнях державної влади тощо. Вирішення зазначених державно-правових проблем значною мірою залежить від змін в організації державної влади і правового життя України, а також від якісного стану компетентної правової культури представників влади в механізмі формування та реалізації права.

Формування правової держави в Україні потребує нагальної переоцінки та нового бачення таких основоположних понять, як правотворення, праворозуміння, правозастосування, які також тісно пов'язані з проблемою компетентної правової культури при здійсненні державної влади в Україні. Процес удосконалення компетентної правової культури при здійсненні державної влади в Україні в механізмі формування та реалізації права буде сприяти затвердженню сучасної правової думки та мислення, перегляду юридичних догм та стереотипів, розвитку законодавчої діяльності.

Компетентна правова культура в механізмі формування та реалізації права є фактором досягнення позитивних результатів у правовій сфері. Вона сприяє юридичному забезпеченню процесу перетворень у формуванні та реалізації права, досягненні якісного правового стану соціальних відносин.

Становлення і розвиток концепції компетентної правової культури відбувалися у межах загальної теорії правової культури, опрацьованої такими відомими вченими, як В. М. Боєр, М. М. Вопленко, Н. Л. Гранат, Р. Ф. Гринюк, В. В. Дедкова, О. С. Дьоміна, М. М. Кейзеров, Д. А. Керімов, А. Ф. Крижанівській, М. І. Козюбра, С. О. Козуліна, О. Р. Копієвська, Г. В. Назаренко, І. В. Осика, Р. А. Сербін, С. С. Сливка.

Окремі питання теоретико-правового обґрунтування компетентної правової культури були предметом наукових пошуків таких вітчизняних і зарубіжних учених, як В.О. Безбородов, Ю.М. Оборотов, С.М. Скуріхін, Ю.О. Тихомиров та ін. У той же час, системного дослідження значення компетентної правової культури в механізмі формування та реалізації українського права не здійснювалося, зокрема, поза увагою дослідників залишилися такі аспекти компетентної правової культури, як процес її формування й реалізації, особливості реалізації при здійсненні державної влади в Україні, витоки правового нігілізму у сфері державної влади та засоби його профілактики й подолання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження передбачає вивчення напрямків державної та правової політики України, що спрямовані на її інтеграцію в Європейський Союз.

Робота пов'язана з адміністративною реформою в Україні, що проводиться відповідно до Указу Президента України «Про заходи щодо впровадження концепції адміністративної реформи в Україні», метою якої є удосконалення системи і структури державних органів, приведення їх у відповідність до сучасних вимог та умов, і виконана відповідно до теми науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» на 2011–2015 рр. «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» (державний реєстраційний номер 0110U000671) та плану науково-дослідної роботи кафедри теорії держави і права «Наступність та оновлення як тенденція розвитку держави і права сучасної України».

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у науковому осмисленні та теоретико-правовому аналізі компетентної правової культури при здійсненні державної влади в Україні в механізмі формування та реалізації українського права.

Відповідно до мети було поставлено такі завдання:

розкрити основні підходи до компетентної правової культури у вітчизняній юриспруденції;

визначити поняття, види та структуру компетентної правової культури;

охарактеризувати компетентну правову культуру юристів;

визначити стан компетентної правової культури при здійсненні законодавчої влади в Україні;

встановити рівень компетентної правової культури при здійсненні виконавчої влади в Україні;

охарактеризувати зміст компетентної правової культури при здійсненні судової влади в Україні;

встановити витоки правового нігілізму компетенції представників державної влади, можливості його профілактики і подолання;

виявити напрями удосконалення компетентної правової культури учасників законотворчого процесу та їх компетентної підготовки в Україні.

Об'єктом дослідження є права культура українського суспільства як явище правової реальності.

Предметом дослідження є компетентна права культура в механізмі формування та реалізації українського права.

Методи дослідження. Методологія дослідження становлять загальнонаукові підходи та спеціально-наукові методи пізнання.

За допомогою діалектичного методу досліджено формування, зміст, види компетентної правової культури, компетентну правову культуру

при здійсненні державної влади в Україні, а також з'ясовано проблеми, які виникають у процесі її формування та реалізації (п.п. 1.2, 1.3, р. 2, п. 3.2). Системний підхід став основою аналізу структури компетентної правової культури та її ролі в механізмі дії права, взаємозв'язку й розмежування сфер компетентної правової культури, регулювання відносин, суб'єктом яких є компетенція різних гілок влади (п. 1.3, р. 2). Статистичний та соціологічний методи стали в нагоді для дослідження матеріалів статистики, масової інформації, соціологічних даних. Історичний метод дозволив дослідити досвід формування компетентної правової культури в Україні (п.п. 1.1, 1.2). Метод логічного аналізу сприяв вивченню моделі відносин, що виникають у процесі реалізації компетенції (р. 3). Догматичний метод став основою для аналізу нормативно-правового регулювання компетенції (р. 2, р. 3).

Науково-теоретичну основу дослідження становлять праці вітчизняних та зарубіжних учених-юристів з проблематики правової культури, компетентної правової культури, формування та реалізації права, правотворення, правозастосування, правореалізації, правосвідомості. Серед них: О. В. Аграновська, М. А. Антонович, О. А. Ануфрієнко, Н. Г. Багдасар'ян, Г. І. Балюк, А. О. Баталов, П. М. Батура, В. М. Босер, К. В. Бичкова, М. М. Вопленко, Г. І. Гавриленко, Л. М. Герасіна, П. П. Глушенко, В. І. Гойман, Н. Л. Гранат, Р. Ф. Гринюк, В. В. Дедкова, О. В. Дручек, О. С. Дьоміна, О. Н. Євтушенко, М. Г. Жуган, В. І. Іванов, Л. В. Іванова, І. В. Ішук, М. С. Каган, Т. О. Калиновська, О. С. Каневський, А. І. Квітка, М. М. Кейзеров, Д. А. Керімов, А. Ф. Крижанівській, О. Т. Ковальов, В. І. Козлачков, М. І. Козюбра, С. О. Козуліна, О. Р. Копієвська, Т. В. Корчагіна, В. М. Кудрявцев, М. М. Куцик, В. О. Лапшов, С. М. Легуша, А. Л. Ликас, Р. С. Мартинюк, А. В. Марченко, А. М. Мірошніченко, Г. В. Назаренко, Ю. М. Оборотов, І. В. Осика, В. П. Сальников, О. П. Семітко, Р. А. Сербін, Т. В. Синюкова, А. В. Скуратівський, С. М. Скуріхін, С. С. Сливка, М. Б. Смоленський, Ю. О. Тихомиров, М. П. Требін, В. М. Шаповал, В. Ю. Швачка, В. В. Шишко, О. І. Юшик, А. Джетинхоф, Н. Хомський, Д. Нілкен, Е. Фельдман, В. Гесснер.

Нормативну основу становлять Конституція України, закони України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, відомчі нормативно-правові акти.

Емпіричною базою дослідження стали соціологічні та статистичні дані, які відображають стан компетентної правової культури в механізмі формування та реалізації українського права.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим в Україні загальнотеоретичним дослідженням компетентної правової культури в механізмі формування та реалізації українського права. Наукова новизна дослідження полягає у тому, що:

уперше:

визначено місце компетентної правової культури в механізмі формування та реалізації українського права, розкрито її функції та вплив на розвиток права;

виявлено особливості прояву компетентної правової культури у процесах правотворчості та правозастосування;

визначено співвідношення рівня компетентної правової культури та інформаційних технологій;

визначено напрями удосконалення компетентної правової культури учасників законотворчого процесу та їх професійної підготовки, серед яких: гідне матеріальне забезпечення, невідворотність відповідальності за зловживання службовим становищем, законодавче обмеження строку перебування при владі посадових осіб, відкритість діяльності державного апарату та конкурсне заміщення посад, доведення до логічного завершення справ про посадові злочини, а також законодавче зменшення владних повноважень посадових осіб, трансформація їх діяльності від дозвільної до оперативно-реєстраційної тощо;

удосконалено:

розуміння компетентної правової культури при здійсненні державної влади в Україні, що визначається як якісний стан правового життя суспільства та має вираження у високому рівні правосвідомості і правової діяльності при здійсненні державної влади, спрямованої на виконання завдань і функцій держави, утвердження прав і свобод людини і громадянина, яка являє собою сенс і зміст усіх напрямків їхньої діяльності;

визначення поняття «компетентна правова культура при здійсненні законодавчої влади в Україні» як рівня сукупності знань та якісної правотворчої діяльності учасників законодавчого процесу з підготовки, прийняття та опублікування нормативно-правових актів, що здійснюються в рамках Конституції України;

визначення поняття «компетентна правова культура при здійсненні виконавчої влади в Україні» як рівня сукупності знань та діяльності відповідних посадових осіб, які володіють високим рівнем правосвідомості та професіоналізмом щодо видання та реалізації нормативних актів управління, прийняття конкретних управлінських рішень оперативного характеру, здійснення систематичного контролю за дотриманням Конституції України, виконання законів та інших нормативно-правових актів України;

визначення поняття «компетентна правова культура при здійсненні судової влади в Україні» як рівня сукупності знань та діяльності відповідних органів і посадових осіб щодо здійснення правосуддя, а також щодо забезпечення відповідності новоствореного законодавства органів державної влади чинному законодавству й реалізації конституційного

права на судовий захист прав і свобод громадян, яка заснована на суворому дотриманні принципів законності;

теза, що правовий нігілізм компетенції представників державної влади в Україні має повністю негативний характер, на відміну від правового нігілізму в цілому, позитивною рисою якого є показник соціального запиту на право;

уточнено взаємодію культури, права та компетентної правової культури в процесі розвитку суспільства;

набули подальшого розвитку:

теза, що правовий нігілізм представників державної влади – явище, яке притаманне українській державності, і яке характеризується такими рисами: радикалізм, масовість поширення, різноманіття способів відторгнення норм права;

пропозиції щодо профілактики (нейтралізації) правового нігілізму представників державної влади в Україні.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у тому, що воно дає цілісну уяву про компетентну правову культуру, а його теоретичні положення можуть бути використані у справі удосконалення компетентної правової культури в Україні. Висновки, положення та пропозиції дисертації можуть бути використані у:

науково-дослідній роботі – матеріали дисертації можуть стати основою для подальшої розробки проблем, пов'язаних із формуванням та реалізацією компетентної правової культури;

законотвірчій діяльності – при удосконаленні діючого законодавства у сфері державної служби;

правозастосовній практиці – при співпраці судових органів та посадових осіб;

навчальному процесі та правовому вихованні – для підготовки підручників та посібників з теорії держави і права, історії політичних і правових учень, а також спеціальних навчальних курсів, популярних юридичних видань.

Особистий внесок здобувача в одержання наукових результатів, що містяться в дисертації. Дисертаційне дослідження виконано здобувачем самостійно, всі сформульовані у ньому положення і висновки обґрунтовано на основі особистих досліджень автора. Зокрема, до положень наукових статей, опублікованих у співавторстві та розроблених здобувачем особисто, слід віднести: висновки про те, що проблема професійної культури досліджується переважно на соціологічному рівні і пов'язана з виокремленням якостей, властивостей, елементів, необхідних для вирішення професійних завдань, а також той факт, що професійна культура розглядається у вузькому сенсі як характеристика об'єктів, яка не є включеною до контексту історії, що є характерним для соціальної філософії (Целуйко М. Ф. Види та структура професійно-правової

культури / М. Ф. Целуйко, О. В. Усенко // Право і суспільство. – 2011. – № 1. – С. 61–65); висновок про те, що, не применшуючи плідності зазначених у статті підходів до визначення поняття правової культури, можна дотримуватися аксіологічного підходу, тому що саме у цьому підході ціннісне бачення правової культури дозволяє більш чітко відмежувати її від інших близьких до неї категорій. Автор пропонує визначення правової культури – це сукупність цінностей, юридичних інститутів і процесів, що виконують функцію соціоправової орієнтації людей у конкретному суспільстві (Целуйко М. Ф. Основні концепції професійно-правової культури у вітчизняній правовій науці. Український науково-теоретичний часопис / М. Ф. Целуйко, О. В. Усенко // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 1. – С. 71–74).

Апробація результатів дослідження. Результати дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри держави і права Національного університету «Одеська юридична академія».

Окремі положення проблеми, одержані узагальнення та висновки було оприлюднено на: науково-практичній конференції «Техніко-технологічні та економіко-правові аспекти комплексної безпеки організації та розвитку підприємництва і бізнесу» (м. Чернігів, березень 2010 р.), Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Актуальні питання державотворення в Україні очима молодих науковців» (м. Тернопіль, лютий 2012 р.), юридичній науково-практичній інтернет-конференції «Правопорядок у державному та суспільному розвитку: національний і міжнародний вимір» (м. Київ, лютий 2012 р.), Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди «Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах СНД» (м. Переяслав-Хмельницький, березень 2012 р.), Міжнародній науковій інтернет-конференції молодих правників Національного університету «Одеська юридична академія» «Новітні наукові дослідження держави і права – 2012» (м. Одеса, 2012 р.), VI міжвузівській науково-практичній конференції ЧІБіП МНТУ імені Ю. Бугая «Техніко-технологічні та економіко-правові аспекти комплексної безпеки організації та розвитку підприємництва і бізнесу» (м. Чернігів, березень 2012 р.).

Публікації. Основні висновки та результати дисертації опубліковано в 11 публікаціях, 5 із яких – у наукових фахових виданнях, що входять до затвердженого переліку.

Структура дисертації. Відповідно до мети та завдань дисертаційного дослідження структура роботи включає вступ, 3 розділи, які містять 8 підрозділів, висновки до кожного розділу, загальні висновки та список використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 228 сторінок. Із них основного тексту 198 сторінок. Список використаних джерел містить 300 найменувань і розташований на 30 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовуються актуальність теми дослідження, її зв'язок з науковими програмами, визначаються об'єкт і предмет, мета та основні завдання роботи, характеризуються методологічна основа, науково-теоретична, нормативно-інформаційна та фактологічна база дослідження, її наукова новизна, теоретичне і практичне значення.

У **Розділі 1. «Компетентна правова культура у вітчизняній правовій науці»**, що складається з трьох підрозділів, проаналізовано основні концепції компетентної правової культури у вітчизняній правовій науці, сутність, структура та види компетентної правової культури.

У **підрозділі 1.1. «Основні концепції компетентної правової культури у вітчизняній правовій науці»** зазначається, що, виходячи зі змісту правової культури особистості, слід виокремити три групи елементів, які варто розглядати у нерозривній єдності: а) ідейно-теоретичні правові уявлення; б) позитивні правові почуття; в) творча діяльність індивіда у правовій сфері. Це є системою поглядів на чинне або бажане право та інші правові явища, правове життя у цілому. У системному вираженні правові уявлення становлять правову теорію, яка є провідною стороною правової культури. Позитивне емоційне ставлення особистості до права і правових явищ є правовим почуттям, яке разом із настроєм, психологічним складом, звичками та традиціями у сфері дії права становить соціально-правову психологію. Позитивний її прояв і є елементом правової культури.

Зазначено, що стан компетентної правової культури держави є показником зрілості її правової системи. Існує кілька наукових підходів до трактування поняття «компетентна культура», до числа яких належать антропологічний, соціологічний та філософський підходи. Найбільш ефективним є антропологічний (діяльнісний) підхід, згідно з яким компетентна культура є процесом і результатом творчості людини у сфері права, що характеризується створенням та затвердженням правових цінностей. Компетентна культура не має власної предметності, вона являє собою один із компонентів загальнолюдської культури, яка втілюється у праві та юридичній практиці. Тільки особистість у її професійному прояві є творцем і носієм, реалізатором компетентної правової культури.

Особливу увагу приділено поділу правової культури на групи за основними ознаками, що характеризують її рівень. Досліджено її специфічні функції: а) пізнавально-перетворювальні; б) праворегулятивні; в) ціннісно-нормативні; г) правосоціалізаторські; д) комунікативні; е) прогностичні.

З'ясовано, що компетентна культура особистості – це сукупність творчого та особистісного компонентів, а компетентна правова культура особистості – це частина правової культури суспільства, її творча основа. Правову культуру особистості слід розглядати як ступінь і характер

її правового розвитку, а компетентна культура особистості ґрунтується на правовій свідомості та правовому мисленні. Компетентна культура особистості – це рівень творчої діяльності, в процесі якої особистість набуває і розвиває свої правові знання, навички та вміння.

У *підрозділі 1.2. «Компетентна правова культура: поняття, види та структура»* звертається увага на позиції вчених щодо понять, видів та структури компетентної правової культури. Зазначається, що одним із найважливіших видів діяльності є трудова діяльність людини, соціальних груп, суспільства у цілому, що приводить до зміни засобів і предметів праці, перетворення зовнішнього світу і розвитку самої людини, задоволення її потреб. Уперше доводиться, що категорія «компетентна культура» є діалектичним синтезом понять «культура» і «професія».

Зроблено висновок, що під компетентною культурою будь-якої діяльності розуміються якісний стан і розвиток даної діяльності, що включає сукупність здібностей, знань, умінь, майстерності, досвіду, тобто всіх якостей суб'єкта діяльності, які застосовуються у певній професії. При цьому, компетентна культура – це особистісна категорія, яка утворюється у свідомості людини під час набуття професійного досвіду, сприяє її адаптації в суспільстві та якісному виконанню у ньому професійно значущих ролей.

Визначено, що проблема компетентної культури досліджується переважно на соціологічному рівні і пов'язана з виокремленням якостей, властивостей, елементів, необхідних для вирішення компетентних завдань.

Звернено увагу на те, що особливе значення для держави і суспільства має компетентна культура, в якій зливаються воедино професіоналізм і компетентна етика, яка відіграє головну роль у діяльності будь-якого представника юридичної професії. При цьому, під компетентною правовою культурою розуміється складне, багатопланове утворення, що характеризується ступенем і характером правового розвитку суб'єкта, засноване на певному рівні правосвідомості і є результатом і способом компетентної діяльності зі створення й реалізації правових цінностей.

Здійснено аналіз сучасного розуміння значення для держави і суспільства компетентної правової культури як взаємопроникнення компетенції і професійної етики.

У *підрозділі 1.3. «Компетентна правова культура юристів»* визначено, що оцінки й характеристики, отримані в процесі визначення методологічних засад дослідження правової культури, компетентної правової культури, у своїй сукупності становлять відповідний інструментарій для виявлення сутності, структури, функцій компетентної правової культури працівників правової сфери.

Установлено, що компетентна правова культура як соціокультурний аспект у теперішній час багато в чому обумовлена кризовими явищами, що пояснюється недостатньо вдалим реформуванням українського

законодавства при переході держави до ринкових відносин і демократичного шляху розвитку та необхідністю зміни правової політики і практики, з урахуванням національних особливостей українського права.

Запропоновано ряд заходів щодо створення необхідних умов розвитку компетентної правової культури: а) у сфері правотворчості (формування права): підвищення рівня професіоналізації законодавчої діяльності, надання громадянському суспільству права законодавчої ініціативи, поширення знань та вироблення умінь у сфері юридичної техніки, широкого публічного висвітлення законопроектної діяльності, посилення юридичної відповідальності за порушення прав і свобод громадян; б) у сфері правозастосування (реалізація права): створення ефективної процедури ліцензування юридичних професій, надалі удосконалення судової системи в рамках захисту прав і свобод громадян та забезпечення прямої дії норм Конституції України, проведення практичних семінарів для працівників державних органів, створення консультативних рад при юридичних відомствах.

Доведено, що правова освіта працівників правової сфери в Україні накопичила значний потенціал, який зможе розкритися виключно в руслі української компетентної правової культури.

У Розділі 2. **«Компетентна правова культура при здійсненні державної влади в Україні»**, який складається з трьох підрозділів, досліджено особливості прояву компетентної правової культури при здійсненні законодавчої, виконавчої та судової влади і запропоновано низку заходів з метою удосконалення компетентної правової культури в механізмі формування та реалізації українського права.

У підрозділі 2.1. **«Компетентна правова культура при здійсненні законодавчої влади в Україні»** аналізується компетентна правова культура при здійсненні законодавчої влади в Україні як якісна правотворча діяльність представників законодавчого органу з підготовки, прийняття й опублікування нормативно-правових актів, яка здійснюється в рамках Конституції України. Запропоновано, у зв'язку з необхідністю подальшого удосконалення правотворчого і, в першу чергу, законодавчого процесу, створити умови й надати гарантії підготовки різними групами фахівців альтернативних законопроектів, проведення соціологічних опитувань, референдумів. Доведено необхідність координації взаємодії законодавчих і виконавчих органів державної влади при підготовці і прийнятті законів, розширення кола суб'єктів права законодавчої ініціативи.

Зазначено, що набуло актуальності питання про підвищення кваліфікації законодавців у зв'язку з тим, що депутати, не маючи відповідної юридичної освіти, не будучи фахівцями у галузі юриспруденції, самі займаються законотворчою діяльністю, що, у свою чергу, призводить до грубих помилок, некоректного поводження із законодавством. Оволодіння депутатами

необхідними правовими знаннями і застосування їх у практичній діяльності дозволить вирішити цю проблему.

Охарактеризовано компетентну правову культуру народних депутатів Верховної Ради України. Увага акцентується на тому, що вона була би неповною, якби не торкалася питання взаємовідносин законодавчої влади з Президентом України, оскільки Президент України володіє такими дієвими важелями, як право розпуску Верховної Ради України, право призначення позачергових виборів до Верховної Ради, право вето на прийнятті нею закони.

У підрозділі 2.2. «Компетентна правова культура при здійсненні виконавчої влади в Україні» висвітлено позитивні та негативні риси компетентної правової культури працівників виконавчої влади України. Приділено увагу основним завданням органів виконавчої влади, указано на їхні недоліки.

Акцентовано увагу на тому, що компетентна культура при здійсненні виконавчої влади в Україні – це, перш за все, діяльність відповідних посадових осіб, які мають володіти високим рівнем правосвідомості та компетентністю щодо видання та реалізації нормативних актів управління, прийняття конкретних управлінських рішень оперативного характеру, здійснення систематичного контролю за дотриманням Конституції України, законів та інших нормативно-правових актів України.

Компетентна культура працівника органів виконавчої влади в Україні характеризується комплексом спеціальних компетентних знань, умінь та навичок, що дозволяють правильно і своєчасно вирішувати питання, що виникають у процесі їхньої діяльності. Йдеться, зокрема, про вміння надавати правильну оцінку фактам відповідно до норм права, вимог статутів, інструкцій, наказів та службових доручень. Важливим показником компетентної правової культури є чітке і чуйне ставлення до потреб і запитів людей. Грубість, нетактовність, бездушне ставлення до громадян, що звертаються до державних органів, негативно впливають на їх правосвідомість, пригнічують надії на справедливість. Тому виховання компетентної правової культури працівника державних органів вимагає повсякденної уваги з боку керівників відповідних підрозділів та служб. Самі працівники також повинні постійно піклуватися про підвищення своєї загальної та компетентної правової культури.

Установлено, що компетенція органів виконавчої влади включає повноваження більш конкретного характеру (призначати, заохочувати тощо), які доповнюються формами взаємовідносин підпорядкованих суб'єктів, підставами та видами відповідальності. Увага акцентується на тому, що законодавчі вимоги до посади не завжди чітко конкретизуються у положеннях та посадових інструкціях.

Доведено, що виконавча влада має розглядатися як засіб забезпечення і захисту прав, свобод та інтересів громадян. Адже, чим вищим є рівень

компетентної правової культури працівників виконавчої влади у країні. тим надійнішими є охорона та захист прав громадян. Тільки у цьому разі особистість, її права і свободи справді стануть найвищою цінністю у правовій державі.

Аргументовано тезу, що справедливе заохочення державних службовців, поєднане з припиненням їх тіньового стимулювання, є результативним інструментом, спрямованим на підвищення їх компетентної правової культури та подолання професійної некомпетентності.

У підрозділі 2.3. «Компетентна правова культура при здійсненні судової влади в Україні» увагу зосереджено на ролі компетентної правової культури у здійсненні судової влади.

Визначено, що компетентна правова культура представників судової влади має такі змістовні характеристики: а) суддівський професіоналізм, високий рівень правосвідомості; б) законність та обґрунтованість правозастосовних актів, які вони затверджують; в) чітка організація здійснення правосуддя і судового контролю; г) уважна й об'єктивна робота із заявами та скаргами громадян; д) тісна взаємодія в процесі здійснення правосуддя з правоохоронними органами; е) виховна роль органів судової влади. Компетентна правова культура представників судової влади формується як розвинена система об'єктивних і суб'єктивних факторів, метою яких є забезпечення адекватного застосування на високому культурному рівні законів у судочинстві.

Компетентна правова культура представників судової влади характеризується високою компетентністю. Це забезпечується за рахунок особливих освітньо-кваліфікаційних вимог до фахівця з точки зору оцінки державою можливостей для нього займати певну судову посаду.

Доведено, що існуюча система юридичної підготовки не може забезпечити усіх можливих методів навчання суддів, що дозволяють виробити не тільки відповідні компетентні якості, але й втілити комплекс необхідних особистісних властивостей, обумовлених обов'язками судді. Здатність до саморозвитку, самоудосконалення, уміння уникати рутини, невиправданого ризику тощо становлять особливу групу вимог, що висувуються до кандидатів на судову роботу і повинні бути властивими особистості судді. Саме тому актуальною є робота з професійного відбору за допомогою спеціальних методів, які дозволяють виявити відповідність суддів займаній посаді на основі розкриття їх індивідуально-психологічних особливостей.

Судова влада розглядається як засіб реалізації прав громадянського суспільства і кожної окремої особистості, захисту від зазіхань на установлений у державі правопорядок, утвердження соціальної справедливості.

Зроблено висновок, що робота по забезпеченню якості судової діяльності, високої підготовки суддів має розглядатися як один з основних напрямків діяльності Ради суддів України.

У Розділі 3. «Напрями підвищення рівня компетентної правової культури в механізмі формування та реалізації сучасного українського права», який складається з двох підрозділів, визначено причини правового нігілізму та наведено перелік передумов його подолання. Наголошується на необхідності визначення та реалізації шляхів, які мають сприяти ефективній профілактиці та швидкому подоланню явищ правового нігілізму в Україні.

У *підрозділі 3.1. «Витоки правового нігілізму представників державної влади України, можливості його профілактики і подолання»* аналізуються причини нігілістичних аспектів правосвідомості представників державної влади.

Визначено, що в основі правового нігілізму лежить ряд соціальних причин, які класифіковано на групи: 1) особливості способу мислення та життя українців, скептичне ставлення до правових новацій, свідоме небажання вивчати нормативний матеріал, низький рівень правових знань та правової культури, подвійні стандарти в оцінці явищ; 2) особливості розвитку правових традицій та правової науки в Україні, специфіка правового менталітету, протистояння держави і церкви, деспотизм та абсолютизм царського ладу, диктатура партії, номенклатурний тоталітаризм, репресії; 3) популізм у законотворчості, низький авторитет влади, корупція, низький професійний і моральний рівень чиновників, відсутність продуманої правової політики.

Систематизовано основні риси сучасного правового нігілізму, до яких зараховано: а) має демонстративний, некерований характер; б) є глобальним, масовим, значною мірою поширеним не тільки серед громадян, соціальних та професійних груп, верств, але й у законодавчих, виконавчих і правоохоронних органах влади; в) має різноманітні форми прояву – від кримінальних до легальних (легітимних), від парламентсько-конституційних до мітингово-охлократичних, від «верхівкових» до побутових; г) наділений особливим ступенем руйнівності, регіонально-національним забарвленням; д) пов'язаний з негативізмом – більш широким явищем, яке охопило останніми роками спочатку радянське, а потім українське суспільство у ході демонтажу старої і створення нової системи, зміни способу життя.

Виокремлено передумови подолання правового нігілізму у сфері правозастосування, до яких віднесено: а) ліцензування юридичних професій; б) розвиток судової системи; в) забезпечення прямої дії норм Конституції України, г) проведення практичних семінарів для державних службовців органів влади; д) створення консультативних рад при юридичних відомствах.

Аргументовано необхідність посилення законодавчого обмеження свавілля чиновників, для чого слід скоротити можливість прийняття чиновником рішення на власний розсуд. При цьому, найважливішим

засобом мінімізації правового нігілізму є удосконалення механізму правового захисту у разі зловживання повноваженнями.

У *підрозділі 3.2. «Напрями удосконалення компетентної правової культури учасників законотворчого процесу та їх професійної підготовки»* показано шляхи мінімізації правового нігілізму та підвищення компетентної правової культури. Одним із напрямків профілактики та усунення розглядуваних проблем низького рівня компетентної правової культури українського суспільства є усунення суперечливості нормативно-правових актів, дотримання правил законодавчої техніки, ясність та чіткість текстів законів. Визначено, що ефективно боротися із цим явищем можна, поєднавши два типи методів: 1) методи зменшення масового правового нігілізму; 2) спеціальні методи, спрямовані на видалення, викорінення статусного його прояву.

Встановлено, що на шляху мінімізації масового правового нігілізму, зниження професійної деформації, підвищення рівня правового мислення і в цілому підвищення правової культури перспективним напрямком є посилення внутрішньої конкуренції двох політичних еліт: правлячої та опозиційної.

Запропоновано заходи щодо створення необхідних умов розвитку компетентної правової культури учасників законотворчого процесу: а) підвищення рівня професіоналізації законодавчої діяльності; б) посилення рівня надання населенню права законодавчої ініціативи; в) розширення знань у галузі юридичної техніки; г) широке публічне висвітлення законопроектної діяльності; д) посилення юридичної відповідальності за порушення прав і свобод громадян. Доводиться необхідність чіткого узгодженого упорядкування всього законодавчого масиву шляхом його систематизації, зокрема, через спрощення та оптимізацію законотворчих процедур, які встановлюються законами.

Визначено, що система підготовки учасників законодавчого процесу повинна брати до уваги два концептуальні чинники: а) діяльність учасників законодавчого процесу пов'язана з матеріальними питаннями, які впливають на матеріальну сферу і тому потребують відповідних знань; б) рішення учасників законодавчого процесу впливають на діяльність територіальних громад.

Доведено необхідність створення сприятливого законодавчого середовища реалізації програм підготовки навчальними закладами та центрами, що надають можливість учасникам законодавчого процесу підвищувати загальний рівень знань у важливих сферах роботи: організаційна робота, земельні питання, бюджет, соціальна сфера, житлово-комунальні проблеми, вміння працювати з усіма спільними верствами населення, громадськими групами тощо.

Зазначено, що проблемам підвищення компетентної правової культури, освітнього рівня ефективності роботи новообраних учасників

законодавчого процесу певною мірою будуть сприяти організація тренінгів і навчань, узагальнення досвіду учасників законотворчого процесу попередніх скликань, забезпечення достатньою мірою довідниковим матеріалом, запровадження інноваційних підходів і практик.

ВИСНОВКИ

У результаті здійснення дослідження було зроблено такі висновки

1. Стан компетентної правової культури держави є показником зрілості її правової системи. Визначено, що найбільш вдалим є антропологічний (діяльнісний) підхід, згідно з яким правова культура – це процес і результат творчої діяльності людини у сфері права. Він характеризується створенням і затвердженням правових цінностей.

2. Компетентна правова культура – це рівень знань та об'єктивне ставлення суспільства до права; сукупність правових знань у вигляді норм, переконань та установок, створюваних у процесі життєдіяльності, що регламентують правила взаємодії особистості, соціальної, етнічної, професійної групи, суспільства, держави, що оформлені у вигляді законодавчих актів. Вона проявляється у праці, спілкуванні й поведінці суб'єктів взаємодії, формується під впливом системи культурного та правового виховання та навчання, являє собою систему цінностей, досягнутих людством у галузі права та належить до правової реальності даного суспільства: рівня правосвідомості, режиму законності та правопорядку, стану законодавства, стану юридичної практики тощо. Високий рівень компетентної правової культури є показником правового прогресу. Компетентна правова культура є результатом соціально-правової активності окремих особистостей, колективів та інших суб'єктів права; вона є відправним моментом, базою для такого роду активності і для правової культури особистості у цілому. Компетентна правова культура характеризується рівнем правосвідомості окремої соціальної групи, а також рівнем реального здійснення нею вимог чинного права.

3. Особливе значення для держави і суспільства має компетентна правова культура, в якій переплетені професіоналізм і професійна етика. Вона відіграє при цьому головну роль у діяльності будь-якого представника юридичної професії. Ця проблема посідає більш ніж скромне місце у практичній діяльності.

4. Під компетентною правовою культурою розуміється складна, багатопланова форма (різновид) правової культури, яка характеризується ступенем і характером правового розвитку та правосвідомості суб'єкта (особистості) та є результатом і способом професійної діяльності зі створення й реалізації правових цінностей.

5. Небезпечними наслідками для всієї держави є заперечення закону представниками державної влади, які одночасно є і причиною, і наслідком

розбалансування державного механізму. Найбільш небезпечними з них є такі: втрата взаєморозуміння між державою і громадянами, провокування громадян до зловживання своїми правами, заохочення антиправових цінностей, мотивація антиправової агресії, пасивність особи чиновника, її відчуженість від активної, творчої участі в державно-правовому розвитку.

6. Правовий нігілізм представників державної влади – це явище, яке є традиційно характерним для української державності. Його основні риси: масовість поширення, різноманіття способів відторгнення права, радикалізм. Це негативне явище в Україні спричинене рядом факторів, які можна класифікувати так: особистісно-психологічні причини; історичні причини; державно-правові причини.

7. Профілактика (нейтралізація) правового нігілізму представників державної влади в Україні передбачає запровадження певних нововведень: гідна матеріальна забезпеченість представників державної влади, відкритість діяльності державного апарату, ефективна система відповідальності чиновників перед суспільством. Сюди ж можна віднести: конкурсне заміщення державних посад, зміну законодавства у бік зведення владних повноважень чиновників від дозвільної діяльності до оперативно-ресстраційної, досконале законодавство, ефективний контроль за законністю діяльності представників державної влади.

8. З метою підвищення рівня компетентної правової культури при здійсненні державної влади в Україні в механізмі формування та реалізації права необхідною є модернізація систем юридичної освіти, професійної юридичної освіти й виховання, яка має бути орієнтованою на: підвищення якості освітніх програм у галузі юриспруденції; посилення антикорупційної складової при викладанні навчальних дисциплін.

9. Створення необхідних умов розвитку компетентної правової культури у сфері правотворчості (формування права) є можливим при реалізації таких заходів: підвищити рівень професіоналізації законодавчої діяльності, посилити рівень надання населенню права законодавчої ініціативи, поширити знання у галузі юридичної техніки, широко публічно висвітлювати законопроектну діяльність, посилити юридичну відповідальність за порушення прав і свобод громадян; у сфері правозастосування (реалізація права): створити ефективну процедуру ліцензування юридичних професій, надалі удосконалювати судову систему в рамках захисту прав і свобод громадян та забезпечення прямої дії норм Конституції України, проводити практичні семінари для службовців державних органів, створити консультативні ради при юридичних відомствах.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових виданнях:

1. Целуйко М. Ф. До питання про поняття професійно-правової культури / М. Ф. Целуйко // Вісник Запорізьк. націон. ун-ту: зб. наук. праць. – Сер. : Юридичні науки. – 2011. – № 1 – С. 55–59.
2. Целуйко М. Ф. Професійно-правова культура працівників правової сфери суспільних відносин / М. Ф. Целуйко // Наук. записки Львів. ун-ту бізнесу і права. – 2010. – № 5 – С. 252–257.
3. Целуйко М. Ф. Структура правової культури у вітчизняній юридичній літературі / М. Ф. Целуйко // Наук. вісник Чернівецьк. ун-ту : зб. наук. праць. – Вип. 538: Правознавство. – Чернівці : ЧНУ, 2010. – С. 5–10.
4. Целуйко М. Ф. Види та структура професійно-правової культури / М. Ф. Целуйко, О. В. Усенко // Право і суспільство. – 2011. – № 1. – С. 61–65.
5. Целуйко М. Ф. Основні концепції професійно-правової культури у вітчизняній правовій науці. Український науково-теоретичний часопис / М. Ф. Целуйко, О. В. Усенко // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 1. – С. 71–74.

Інші публікації:

1. Целуйко М. Ф. До питання про види компетентної правової культури [Електронний ресурс] / М. Ф. Целуйко // Правопорядок у державному та суспільному розвитку: національний і міжнародний вимір : зб. наук. праць юрид. наук.-практ. Інтернет-конференції. – 2012. – С. 51–54. Режим доступу до збірки : http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=202%3A2012-02-14-15-33-21&catid=35%3A-52&lang=ru
2. Целуйко М. Ф. До питання про поняття компетентної правової культури [Електронний ресурс] / М. Ф. Целуйко // Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах СНД : зб. наук. праць Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конференції Переяслав-Хмельницького держ. пед. ун-ту ім. Григорія Сковороди. – 2012. Режим доступу до збірки : <http://conferences.neasmo.org.ua/node/644>
3. Целуйко М. Ф. Компетентна правова культура правової сфери суспільних відносин [Електронний ресурс] / М. Ф. Целуйко // Новітні наукові дослідження держави і права. – 2012 : Міжнар. наук. Інтернет-конференція молодих правників Національн. ун-ту «Одеська юридична академія». – 2012. – С. 210–214. Режим доступу до збірки : <http://lawreview.chnu.edu.ua/visnuku/st/538/1.pdf>
4. Целуйко М. Ф. Концепція компетентної правової культури [Електронний ресурс] / М. Ф. Целуйко // Актуальні питання державотворення в Україні очима молодих науковців : зб. наук. праць Міжнар. наук.-практ.

Інтернет-конференції. – 2012. Режим доступу до збірки : http://www.lex-line.com.ua/?language=ru&go=full_article&id=1156

5. Целуйко М. Ф. Зарубіжний досвід компетентної правової культури в механізмі формування та реалізації права та можливості його використання в Україні / М. Ф. Целуйко // Теорія і практика сучасного менеджменту: проблеми та шляхи їх вирішення : матеріали VIII міжвуз. наук.-практ. конф. (Чернігів, Європейський університет, 29 березня 2012 р.). – Чернігів, 2012. – С. 78–80.

6. Целуйко М. Ф. До питання про професійно-особисті якості юриста на прикладі слідчого / М. Ф. Целуйко // Техніко-технологічні та економіко-правові аспекти комплексної безпеки організації та розвитку підприємництва і бізнесу : зб. наук. праць VI міжвуз. наук.-практ. конф. ЧНБІП МНТУ ім. Ю. Бугая. – Чернігів, 2010. – С. 192–195.

АНОТАЦІЯ

Целуйко М.Ф. Компетентна правова культура в механізмі формування та реалізації українського права. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2012.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню теоретичних, методологічних та правових питань компетентної правової культури в механізмі формування та реалізації українського права. З'ясовано основні концепції компетентної правової культури у вітчизняній правовій науці. Конкретизовано поняття «компетентна культура» та її складові. Детально досліджено інститут компетентної правової культури представників державної влади в Україні. Встановлено особливе значення для держави і суспільства компетентної правової культури, в якій переплетені професіоналізм і компетентна етика, що відіграють головну роль у діяльності будь-якого представника юридичної професії.

Подано тлумачення понять «компетентна культура», «компетентна правова культура», «культура думки», «культура розуму», «культура мислення», «культура свідомості», «професія», «діяльність», «спеціальна культура». Запропоновано ряд заходів щодо створення необхідних умов розвитку компетентної правової культури у сфері правотворчості (формування права). Обґрунтовано факт особливого значення для держави і суспільства компетентної правової культури. Особливу увагу приділено дослідженню ролі компетентної правової культури в механізмі формування та реалізації українського права, що послужить удосконаленню законодавчого процесу та формуванню більш високого рівня культури правотворчості та правозастосування в Україні.

Ключові слова: компетентна культура, культура мислення, культура свідомості, компетентна правова культура, види компетентної правової культури.

АННОТАЦІЯ

Целуйко М.Ф. Компетентная правовая культура в механизме формирования и реализации украинского права. — Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права, история политических и правовых учений. – Национальный университет «Одесская юридическая академия», Одесса, 2012. .

Диссертация посвящена комплексному исследованию теоретических, методологических и правовых вопросов компетентной правовой культуры в механизме формирования и реализации украинского права. Выявлены основные концепции компетентной правовой культуры в отечественной правовой науке. Конкретизировано понятие «компетентная культура» и ее составляющие. Детально исследован институт компетентной правовой культуры представителей государственной власти в Украине. Установлено особое значение для государства и общества компетентной правовой культуры, в которой переплетены профессионализм и компетентная этика, играющие главенствующую роль в деятельности любого представителя юридической профессии.

Дано толкование понятий «компетентная культура», «компетентная правовая культура», «культура мысли», «культура ума», «культура мышления», «культура сознания», «профессия», «деятельность», «специальная культура». Предложен ряд мероприятий по созданию необходимых условий развития компетентной правовой культуры в сфере правотворчества (формирование права). Обоснован факт особого значения для государства и общества компетентной правовой культуры. Особое внимание уделено исследованию компетентной правовой культуры в механизме формирования и реализации украинского права, чем должен быть усовершенствован законодательный процесс и сформирован более высокий уровень культуры правотворчества и правоприменения в Украине.

Дано толкование компетентной правовой культуры как социокультурного явления в механизме формирования и реализации украинского права. Рассматривается взаимодействие культуры, права и компетентной правовой культуры в процессе развития общества. Вносятся конкретные рекомендации по совершенствованию законодательства и повышения уровня компетентной правовой культуры представителей государственной власти.

Предложен ряд мероприятий по созданию необходимых условий развития компетентной правовой культуры в сфере формирования права

(законотворческого процесса), а также с целью формирования более высокого уровня культуры правотворчества и правоприменения в Украине, направления взаимодействия законодательных и исполнительных органов государственной власти в процессе подготовки, принятия и реализации законов.

Рассматриваются правовые основы механизма формирования и реализации украинского права, их недостатки и пути преодоления.

Ключевые слова: компетентная культура, культура мышления, культура сознания, компетентная правовая культура, виды компетентной правовой культуры.

SUMMARY

Tseluyko M.F. Competent Legal Culture in the Mechanism of Formation and Realization of Ukrainian Law. – Manuscript.

The thesis is for a Candidate of Law Degree by the Specialty 12.00.01 – Theory and History of State and Law, History of Political and Legal Studies. – National University «Odessa Academy of Law». 2012.

The thesis deals with the study of theoretical, methodological and legal issues of competent legal culture in the mechanism of formation and realization of Ukrainian law. The basic concepts of a competent legal culture in the domestic legal science are analysed. The concept of «competent culture» and its components are defined concretely. Detailed analysis of the institute of competent legal culture of government in Ukraine is presented. Special importance of competent legal culture to the state and society is exposed. The professional and competent ethics are closely interwoven in it, playing a major role in the activity of every lawyer.

The interpretation of the term «competent culture», «competent legal culture», «culture of thought», «culture of reason», «culture of thinking», «culture consciousness», «occupation», «activity», «special culture» are given. A number of measures to create the necessary conditions for the development of competent legal culture in the field of law-making (formation law) is proposed. The fact of particular importance for the state and society of competent legal culture is justified. Particular attention is paid to the study of competent legal culture in the mechanism of formation and implementation of Ukrainian law. The legislative process must be improved and form a high level of law-making and law enforcement in Ukraine.

Keywords: competent culture, the culture of thinking, culture consciousness, competent legal culture, types of competent legal culture.